

6. Гриньков Д. Время прибития. Почти четверть банков страны уже более полугодом нарушают требования законодательства к капиталу. // Дмитрий Гриньков // Бизнес. – 2010. – № 37– С. 36-38.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи», від 23.06.2009 №1533-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
8. Гриньков Д. Физическая перезарядка. Банкиры смогли реоформить около 30% кредитной задолженности населения / Дмитрий Гриньков // Бизнес. – 2009. – № 28 – С. 30-31.
9. Постанова Правління НБУ “Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів” від 03.06.2009 № 328 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
10. Постанова Правління НБУ “Про затвердження Змін до Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників” від 18.11.2009 № 683 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
11. Гриньков Д. Широко закрытые. Банки продолжают массово закрывать отделения и филиалы, а также повально сокращать персонал / Дмитрий Гриньков // Бизнес. – 2010. – № 38– С. 33-35.
12. Банки ліквідували за I півріччя 2009 р. в три рази більше своїх філій, ніж за 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2009/07/21/566890.shtml>.
13. Банки сдают портфели [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ru/~2/0/all/2010/07/21/204265>
14. Плохиши // Бизнес. – 2010. – № 22– С. 10-11.
15. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків” від 24.07.2009 № 1617–17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
16. Очередные сеансы // Бизнес. – 2010. – № 11– С. 10-11.

УДК 336.71.061 (477.87)

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МАСОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ (НСМЕП)

Машика Ю.В., к.е.н., доцент
Закарпатський державний університет

В статье проанализирована роль Национальной системы массовых электронных платежей в Украине, определены общие принципы построения НСМЭП и ее организационную структуру.

Ключевые слова: Национальная система массовых электронных платежей, НБУ, платежная организация НСМЭП, участники платежной системы, члены платежной системы.

The role of the National system of mass electronic payments in Ukraine is analyzed in the article, the general principles of construction of NSMEP and its organizational structure were defined.

Keywords: National system of mass electronic payments, Bank, Billing NSMEP payment system participants, members of the payment system.

Постановка проблеми. НСМЕП – внутрішньодержавна банківська багатомітентна платіжна система масових платежів, яка була створена за підтримки і за ініціативою Національного банку України, де розрахунки за товари і послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою платіжних смарт-карток за технологією, розробленою Національним банком України. Метою створення НСМЕП є розроблення та впровадження в Україні відносно дешевої надійно захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків, яка в основному розрахована на роботу в режимі "off-line".

З упровадженням НСМЕП громадяни України матимуть змогу оплачувати товари і послуги у безготівковій формі за допомогою смарт-карток, а також зберігати і накопичувати заощадження у банках на поточних і карткових рахунках. Таким чином, можна очікувати не лише значного розширення можливостей банківської системи України завдяки додатковому залученню коштів населення, а й забезпечення завдяки роботі НСМЕП додаткових прибутків громадян у вигляді відсотків за залишком на їхніх банківських рахунках. Створення Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) в Україні за своєю масштабністю, складністю та витратами значно перевищує існуючу систему електронних платежів (СЕП) міжбанківського рівня.

Правила визначають загальні принципи побудови НСМЕП, її організаційну структуру, умови членства, порядок вступу та виходу із системи, взаємовідносини між її членами та учасниками, загальну технологію роботи в НСМЕП, порядок використання платіжних карток, загальні правила документообігу і здійснення розрахунків, порядок вирішення спорів, систему безпеки.

Діяльність НСМЕП регламентована Правилами Національної системи масових електронних платежів, затвердженими Постановою НБУ №620 від 10.12.2004 року (зі змінами та доповненнями) і призначена для виконання переказу коштів за операціями, що Ініційовані із застосуванням платіжних карток, та гарантування високої безпечності, надійності, швидкості та економічної ефективності виконання операцій із застосуванням платіжних карток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організаційної структури Національної системи масових електронних платежів в Україні приділяють увагу такі вітчизняні учені, як Береславська О., Василик О., Єршоміна Н., Компанієць С., Мороз А., Пудовкіна М., Савлук М. та інші.

Основна мета дослідження полягає у визначенні організаційної структури Національної системи масових електронних платежів.

Основні результати дослідження. У кінці 90-х років НБУ розробив концепцію розвитку національної системи масових електронних платежів, яка була спрямована на поліпшення структури грошового обігу в Україні за рахунок розбудови масових безготівкових платежів з використанням платіжних інструментів і скорочення частки готівкових розрахунків.

Варто відзначити, що система стартувала в пілотному режимі у вересні 2000 року, і переведена в режим промислової експлуатації в січні 2005 року.

Банки до системи залучалися на пільгових умовах. Такі банки, як „Імексбанк" (м. Одеса), „Експрес-Банк" (м. Київ), „Грант", „Мега-Банк", (м. Харків) першими вступили до системи і розпочали емісію національних карток. Найактивніше система розвивалася в Одесі й Харкові.

Створення Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) в Україні за своєю масштабністю, складністю та витратами значно перевищує існуючу систему електронних платежів (СЕП) міжбанківського рівня. Тому НБУ була розроблена нова політика для створення цієї системи. Основні положення цієї політики полягають в тому, що [2, 33]:

- створення і функціонування НСМЕП засноване на залученні як державних так і недержавних джерел фінансування;
- НБУ координує виконання всіх робіт по створенню НСМЕП, а фінансує виконання тільки найбільш важливих їх частин (розрахункового банку, головного і регіональних процесингових центрів, центру генерації ключової інформації, центру ініціалізації та системної персоналізації карток) та розробку і супровід програмного забезпечення модулів безпеки системи;
- у створенні НСМЕП бере участь багато фірм на конкурентній основі;
- власниками елементів НСМЕП можуть бути різні суб'єкти господарської діяльності.

Реалізація цих положень полягає в тому, що НБУ розробляє загальну концепцію НСМЕП, силами своїх фахівців розробляє програмно-технічні рішення для верхнього рівня системи (розрахункового банку, процесингових центрів, системи безпеки), нормативну базу, фінансує роботи по створенню програмного забезпечення смарт-карток, розробляє вимоги для інших елементів системи.

Реалізація програмно-технічних комплексів банківського рівня, програмного забезпечення терміналів, банкоматів, взаємодії торгових терміналів з торговими системами виконується іншими фірмами. При цьому за ними залишається право власності, НБУ тільки контролює виконання вимог специфікацій і дає право на використання цих рішень в НСМЕП.

Мета створення НСМЕП: [2, 34]

- впровадження в Україні відносно дешевої надійно захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків, яка розрахована на роботу як в режимі "off-line" (непрямого доступу), так і в режимі "on-line" (прямого доступу);
- збільшення обсягу залучених коштів населення на банківські рахунки та розширення обсягів кредитування національної економіки;
- зменшення витрат на підтримку готівкового грошового обігу;
- зменшення зловживань у сфері економіки за рахунок більш повного оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності (торгівлі, сфери послуг тощо) та, як наслідок, збільшення надходжень до державного бюджету;
- забезпечення технологічними платіжними інструментами надання цільової та адресної допомоги малозабезпеченим категоріям населення;

- оплата товарів і послуг у безготівковій формі за допомогою смарт-карток, а також зберігання та накопичення заощаджень у банках на поточних і карткових рахунках.

Слід зазначити, що будь-яка безготівкова платіжна система покликана мінімізувати витрати на випуск готівки і зменшити витрати на її обслуговування, інкасацію, перерахунок, тому мета створення НСМЕП очевидна – зменшення готівково-грошової маси.

НСМЕП – функціонально повний набір апаратних, програмних і організаційних засобів, які у сукупності забезпечують керування інтелектуальними мікропроцесорними картками, терміналами, банкоматами, інкасацію трансакцій, процесинг, кліринг, інтерфейс та інтеграцію з банківськими системами та системою електронних платежів України (СЕП).

Отже, діяльність НСМЕП забезпечується та регулюється такими засобами: організаційна структура, апаратно-програмний комплекс та нормативна база.

Організаційна структура НСМЕП – сукупність визначених Платіжною організацією суб'єктів, їх функцій, прав і обов'язків, а також сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів та забезпечення діяльності НСМЕП. До складу апаратно-програмного комплексу (АПК) входять компоненти програмного забезпечення та устаткування, що забезпечують обробку даних, захист електронної інформації та телекомунікаційний зв'язок.

Нормативна база НСМЕП – це документи, які визначають нормативні та технологічні вимоги, а також методичні положення щодо діяльності НСМЕП і функціонування АПК, до яких належать: нормативні та методичні документи щодо діяльності Платіжної організації, а також членів та учасників НСМЕП (інструкції, положення, правила, порядки, регламенти тощо); технологічні документи щодо функціонування АПК;

До складу НСМЕП входять: [5]

- Платіжна організація НСМЕП, функції якої виконує Національний банк України (постанова Правління Національного банку України від 10.12.2004 №620);

– Члени платіжної системи. Членами НСМЕП можуть бути юридичні особи (банки), які укладуть договір з Платіжною організацією про вступ до НСМЕП. Члени системи можуть виконувати функції емітента та/або еквайра і, в залежності від рівня організаційної та інформаційної взаємодії в системі, працювати відповідно до обраної моделі роботи в системі (члени НСМЕП можуть працювати в системі за трьома моделями: емітент, еквайр, емітент та еквайр), яка підтримується технологією НСМЕП та узгоджена з Платіжною організацією.

– Учасники платіжної системи. Учасниками НСМЕП є юридичні або фізичні особи – суб'єкти відносин, що виникають при проведенні переказу коштів, ініційованого за допомогою платіжної картки НСМЕП. Розрахунковий банк – функції якого, виконує Операційне управління НБУ, Головний процесинговий центр (ГПЦ) – функції якого виконує Центральна розрахункова палата Національного банку, Регіональний процесинговий центр, банківський процесинговий центр – функції якого виконує ТзОВ "Універсальний процесинг", технічні еквайри, держателі платіжних карток, підприємства торгівлі та сфери послуг тощо (рис.1). [1, 187–188]

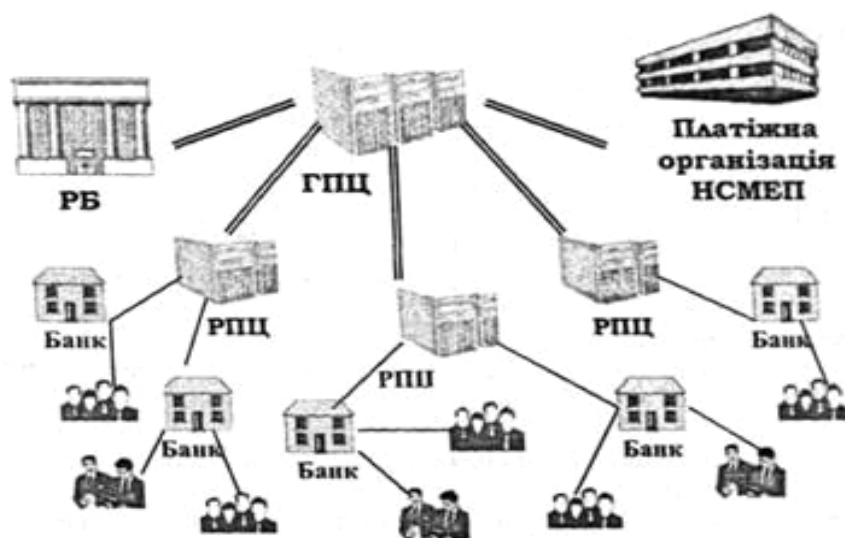

Рис. 1. Загальна структура НСМЕП

Основні функції Платіжної організації полягають: [5]

- у визначенні та забезпеченні розвитку нормативної бази НСМЕП і здійсненні нагляду за її виконанням членами та учасниками НСМЕП;
- у вирішенні питань, щодо прийняття нових членів до НСМЕП та виключення із НСМЕП її членів;
- у визначенні принципів побудови апаратно-програмного комплексу (АПК), технічних вимог до його компонентів і забезпеченні їх впровадження та розвитку;
- у визначенні типів та характеристик карток НСМЕП, узгодженні дизайну карток перед початком їх емісії, забезпеченні організації їх виробництва та підготовки до використання (системної ініціалізації та персоналізації);
- у встановленні системних лімітів НСМЕП для кожного платіжного інструменту та розміри загальносистемних комісійних;
- у визначенні порядку та сприянню врегулювання конфліктних ситуацій і вирішення спірних питань;
- у прийнятті стратегічних рішень щодо розвитку платіжної системи та інші функції, передбачені Правилами й іншими документами НСМЕП.

Основні функції членів НСМЕП: [4]

- забезпечувати надійне функціонування та обслуговування відповідних компонентів АПК, за допомогою яких забезпечується виконання його функціональних обов'язків;
- своєчасно і якісно проводити розрахунки з членами та учасниками НСМЕП;
- визначати та встановлювати в межах своїх повноважень відповідні комісійні (ліміти) за операціями із застосуванням платіжних карток, перелік своїх послуг та тарифи на них, а також інформувати держателів платіжних карток (торговців) про їх зміну;
- забезпечити конфіденційність інформації та надавати консультативну допомогу в нестандартних ситуаціях відповідно до укладених договорів;
- інші функції, визначені законодавством України, у тому числі нормативними документами Платіжної організації.

Основні функції учасників НСМЕП Розрахунковий банк зобов'язання: [4]

- відкривати та вести відповідні рахунки, потрібні для проведення розрахунків між учасниками клірингу за операції, які виконані із застосуванням платіжних карток НСМЕП;
- приймати клірингові вимоги від ГПЦ, проводити розрахунки між учасниками клірингу, інформувати Платіжну організацію та ГПЦ про результати розрахунків між учасниками клірингу відповідно до регламенту НСМЩ
- обліковувати і використовувати кошти складових страхового фонду НСМЕП, та здійснювати контроль за своєчасним формуванням і поповненням його членами НСМЕП;
- брати участь в управлінні ризиками за розрахунками між учасниками клірингу та виступати гарантом завершення розрахунків між учасниками клірингу;
- здійснювати контроль за своєчасним поверненням членами НСМЕП позик із загального гарантійного фонду Платіжної організації.

Перелік функцій кожного окремого Банківського процесингового центру (БПЦ) визначається умовами укладених договорів з Платіжною організацією та емітентами та/або еквайерами, яких він обслуговує. Зокрема, БПЦ може виконувати такі функції: [3]

- здійснювати інформаційне обслуговування кожного з емітентів та/або есквайрів шляхом виконання делегованих йому функцій;
- визначати перелік своїх послуг, що надаються Платіжній організації та відповідним емітентам та/або еквайрам для забезпечення їх діяльності, а також встановлювати (у межах своїх повноважень) тарифи на них [2, 33–34].

Технічний еквайр зобов'язаний виконувати такі функції: [4]

- створювати та обслуговувати мережу терміналів (банкоматів) для обслуговування платіжних карток НСМЕП;
- забезпечувати безперебійне та якісне обслуговування членів і учасників НСМЕП;
- надавати консультативну допомогу в нестандартних ситуаціях та забезпечувати конфіденційність інформації;
- виконувати інші функції, визначені Правилами та іншими нормативними документами НСМЕП.

Торговець зобов'язаний: [4]

- обслуговувати держателів платіжних карток у межах гарантованого еквайром переліку послуг;
- створювати умови обслуговування держателів платіжних карток, що забезпечують збереження їх конфіденційної інформації (ПНН);
- надавати держателям карток повний набір товарів та послуг за цінами, що не перевищують ціни на них під час розрахунків готівкою;
- перевіряти платіжні картки на їх відповідність установленим вимогам щодо обов'язкових реквізитів;
- на вимогу еквайра подавати копії документів за операціями із застосуванням платіжних карток [4].

Перевірку компонентів АПК (прикладного програмного забезпечення для АКС і процесингових центрів, терміналів, банкоматів, електронних контрольно-касових апаратів (ЕККА), комп'ютерно-касових систем (ККС)), що мають використовуватись у системі її членами та учасниками проводить Платіжна організація відповідно до вимог, які сформульовані нею, і видає постачальникам/розробникам відповідні свідоцтва, що дають право на застосування їх продукції у НСМЕП.

Платіжна організація також веде облік продукції, що отримала свідоцтво на право її використання в НСМЕП. Застосування в НСМЕП продукції, що не має відповідного свідоцтва Платіжної організації, не допускається.

Термінальне обладнання, що застосовується в НСМЕП, у своєму номері повинно мати ідентифікатор виробника, а перед використанням його в НСМЕП належним чином має бути зареєстроване в ГПЦ і процесинговому центрі, що обслуговує еквайра.

Програмно-технічні засоби, що використовуються в НСМЕП, мають відповідати вимогам Платіжної організації, відповідних державних або міжнародних стандартів. Користувачі програмного забезпечення (крім наявності відповідних свідоцтв на право застосування в НСМЕП) повинні одержати відповідний дозвіл на його використання від власника авторських або суміжних прав.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки, а саме Національний банк вважає створення НСМЕП завершальною стадією у побудові системи електронних платежів в Україні. Її особлива роль обумовлюється тим, що важливою проблемою Українських платіжних систем залишається виконання значної частини трансакцій поза офіційними платіжними системами. Мова не лише про тіньовий сектор економіки, а і про розрахунки фізичних осіб, що є на 90% готівковими. Переведення їх на безготівкову основу можливе за умови розвитку НСМЕП (хоча слід відмітити, що головну роль тут відіграє все ж підвищення рівня доходів населення).

Метою створення Національної системи масових електронних платежів є розробка та впровадження на Україні відносно дешевої, надійно захищеної, автоматизованої системи безготівкових розрахунків, яка в основному розрахована на роботу в режимі "off-line" і є прибутковою як для банків так і Держави в цілому, а при належній законодавчій і податковій підтримці Держави – і для торговця також.

Загальний технологічний розвиток НСМЕП в Україні потрібно визнати доволі високим і таким, що в цілому відповідає вимогам Комітету з платіжних і розрахункових систем (CPSS) Банку міжнародних розрахунків (BIS) у Базелі. Однак НБУ має на меті продовжити її вдосконалення, зокрема завершуються розробки специфікацій розширених структур представлення інформації за фінансовими операціями, що виконані на термінальному обладнанні. Це дозволяє зменшити витрати на модифікацію програмного забезпечення, терміну розробки та витрат на розробку нових фінансових та сервісних додатків у НСМЕП, зменшити обсяги ПЗ термінальних пристроїв та інших компонент системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрьоміна Н.В. Банківські інформаційні системи. – К.: КНЕУ, 2009. С. 336.
2. Компанієць С. Перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів // Вісник НБУ. – 2010. – № 4. – С. 33–34.
3. http://www.bank.gov.ua/Pl_syst/NSMEP/nsmep.htm#Позвиток_НСМЕП
4. <http://www.ansmep.kiev.ua/>
5. Підсумки роботи НСМЕП у 2010 році – <http://www.bank.gov.ua/>